

Líknardráp (*Euthanasia*) – aðstoð við sjálfsvíg

Björn Einarsson

öldrunarlæknir
og heimspekingur

beinars@landspitali.is

Nýlega birti Siðmennt, félag siðrænna humanista, niðurstöður skoðanakönnunar sem fyrirtækið Maskína framkvæmdi. Þar var spurt um afstöðu almennings til líknardráps með spurningunni: „Ert þú hlyntur eða andvígur því að einstaklingur geti fengið aðstoð við að binda enda á líf sitt ef hann er haldinn banvænum sjúkdómi (líknandi dauði)?“ Hlyntir voru 75%, andvígir voru 7%, en óákveðnir voru 18%. Enginn munur var á kynjum, trúarskoðunum eða stjórnmalaskoðunum, en fleiri voru fylgjandi líknardrápi meðal hinna yngri.¹ Sú meirihlutaskoðun sem fram kemur í skoðanakönnuninni er þess valdandi að læknar verða að taka til íhugunar afstöðu sína til líknardráps – aðstoðar við sjálfsvíg og hugsanlegt hlutverk þeirra í því.

Skilgreiningar

Með orðinu „euthanasia“ er átt við líknardráp, en orðið hefur einnig verið notað um líknarmeðferð og líknarmorð. Þörf er á skilgreiningum þessara ólíku hugtaka svo umræður verði hnitmiðaðri. Líknarmeðferð er markviss lækisfræðileg meðferð með það markmið að líkna, lina þjáningar og auka lífsgæði sjúklingsins á meðan hann er að deyja úr sjúkdómi sínum. Líknarreglan segir að sé sjúkdómur sjúklingsins ólæknandi, lífslengjandi lækisfræðileg meðferð gagnslaus, sjúklingurinn eigi sér ekki batavon og dauðinn sé honum sjálfur fyrir bestu, eigi að líkna honum. Líknarmeðferð felur aldrei í sér ásetning um að stytta líf sjúklings.² Hún er í dag veitt á öllum sjúkrahúsum og hjúkrunarheimilum landsins, sérhæfðri líknardeild í Kópavogi og hefur líknarmeðferð verið viðurkennd sem sérgrein innan lækisfræðinnar. Ákvörðun um líknarmeðferð

hef ég áður lýst.³ Líknardráp er hins vegar sá verknaður að binda enda á líf sjúklings af ásetningi, að beiðni sjúklingsins, þar sem hann er deyjandi úr banvænum sjúkdómi, í líknandi skyni vegna óbærilegra þjáninga. Ásetningurinn er það sem greinir líknardráp frá líknarmeðferð.⁴ Líknardráp er framkvæmt með tvennskónar hætti. Þegar það er gert með beinum hætti er sjúklingurinn deyddur með banvænni lyfjagjöf í æð. Það er nefnt beint líknardráp (*active euthanasia*) eða eingöngu líknardráp (*euthanasia*). Þegar það er gert með óbeinum hætti, að sjúklingnum er réttur eiturbíkar sem hann verður sjálfur að tæma, er það nefnt aðstoð við sjálfsvíg (*assisted suicide*).⁵ Skilgreiningarnar eru notaðar á þennan hátt þó svo að báðar aðferðirnar séu í eðli sínu alltaf sjálfsvíg, þar sem þolandinn hefur lagt fram beiðni um að fá aðstoð við að deyja. Líknarmorð er einnig sá verknaður að binda enda á líf af ásetningi í líknandi skyni, en gegn vilja sjúklingsins eða án þess að kanna hann. Líknarmorð er refsivert líkt og önnur morð, þó svo að gerandinn beri fyrir sig líknarástæður. Dæmi um líknarmorð hafa komið upp öðru hvoru á heilbrigðisstofnunum erlendis.²

Þjárir mismunandi aðferðir við líknardráp

Í Hollandi er beint líknardráp leyfilegt, þar sem læknir gefur banvæna lyfjagjöf í æð, en aðstoð við sjálfsvíg er þar einnig leyfileg.⁵ Í þeim ríkjum Bandaríkjanna sem leyfa líknardráp er hins vegar eingöngu leyfileg aðstoð lækis við sjálfsvíg (*physician assisted suicide*).⁶ Skilyrðin fyrir líknardrápi eru hins vegar nokkuð lík í báðum löndunum. Beiðandinn verður að vera haldinn banvænum sjúkdómi, eiga skammt eftir ólífað, þjást óbærilega og ómögulegt að líkna honum á annan hátt. Einnig verður að vera staðfest að sjúklingur óski eftir líknardrápinu sjálfur, ákvörðunin sé upplýst og ígrunduð, ekki sé til staðar geðsjúkdómur sem truflar dómgreind hans, né sé ákvörðunin tekin undir áhrifum lyfja. Tveir óháðir læknar verða að staðfesta skilyrðin. Í báðum löndunum

stendur líknardrápið eingöngu íbúum viðkomandi ríkis til boða. Læknar, lyfjafræðingar og aðrir heilbrigðisstarfsmenn geta neitað að taka þátt í líknardrápi samvisku sinnar vegna. Í Sviss er aðstoð við sjálfsvíg eingöngu leyfileg og verður þolandinn sjálfur að geta tæmt þann eiturbíkar sem dregur hann til dauða, annars er framkvæmdin óleyfileg. Framkvæmdin fer fram í þremur einkafyrirtækjum. Engin krafa er um að beiðandinn sé haldinn banvænum sjúkdómi, né heldur koma læknar að líknardrápinu. Lögreglan er síðan kölluð til og staðfestir að um sjálfsvíg hafi verið að ræða. Mikil áhersla er lögð á skráningu gagna og atviksins, þar á meðal myndbandsupptökur. Hingað til hefur þess ekki verið krafist að þolandinn sé svissneskur ríkisborgari, enda hefur orðið til líknardráps-ferðamannaíðnaður (*suicide tourism*) í Sviss. Nýlega hefur þó hafist umræða um að takmarka líknardrápsheimildina við svissneska ríkisborgara.⁷

Sjálfraði, ábyrgð, aðstandendur

Maðurinn er sjálfráða vegna þess að hann er skynsemisvera sem er fær um að ráða framtíð sinni, velja sér markmið í lífinu og gefa lífi sínu tilgang. Enginn getur sagt öðrum hvað gerir líf hans þess virði að lifa því. Því ber hann einn ábyrgð á lífi sínu og heilsu. Ég hef áður reifað réttindi sjúklinga til að hafna lífslengjandi lækismedferð sem þeim stendur til boða.³ Þeir geta hafnað meðferð sem þeir telja að valdi sér það miklum þjáningum að meðferðin sé ekki þess virði. Það gera margir læknar sem veikjast af banvænum sjúkdómum.^{8,9} Þannig má leiða rök að því að sjúklingurinn beri einn ábyrgð á dauða sínum og hafi því rétt til að ákvarða dauðadaga sinn sjálfur og stytta sér aldur. Hins vegar er ekki sjálfgefið að viðkomandi eigi rétt á að fá aðstoð við sjálfsvíg. Sá sem tekur eigið líf á engan rétt á að vera aðstoðaður við það, því slíka skyldu er ekki hægt að leggja á nokkurn mann.² Það er ekki hægt að krefja lækni eða annan heilbrigðisstarfsmann um að framkvæma líknardráp ef það stríðir gegn samvisku

hans. Það stríðir gegn eðli læknisstarfsins og læknaeiðnum, að virða mannlíf, mannúð og mannhelgi.¹⁰ Sjálfsvíg er alltaf harmleikur. Maðurinn er aldrei eyland. Sjálfsvíg er mikið áfall og sorg fyrir aðstandendur sem upplifa það oft sem höfnun og veldur þeim miklum sárinum og jafnvel reiði.¹¹ Skipulagt sjálfsvíg leiðir einnig til þrautagöngu fyrir aðstandendur. Að sjúklingurinn eigi skammt eftir ólífað veldur sorg aðstandenda, það er óhjákvæmilegt. Líknardráp veldur aðstandendum hins vegar enn meiri þjáningum en ella. Aðstandendur eru fyrst og fremst þolendur sem syrgjendur. Sjúklingurinn hefur því siðferðilega skyldu til að taka ákvörðun um sjálfsvíg sitt í góðri sátt við ástvinu sína. Sjálfsvíg upp á sitt einsdæmi er eigingjarn verknáður. Þar sem líknardráp er í eðli sínu sjálfsvíg, getur aðstandandi heilablaðs eða meðvitundarlaus sjúklings ekki óskað eftir líknardrápi. Líknardráp slíkra einstaklinga væru í eðli sínu líknarmorð. Þar sem beint líknardráp er eingöngu löglegt í Hollandi er aðeins þarlendis hægt að gera lífsskrá um líknardráp fram í tímann, svo ef viðkomandi væri orðinn heilablaður eða meðvitundarskertur, haldinn banvænum sjúkdómi og engin von væri um bata, væri hann deyddur með beinu líknardrápi.

Lögleiðing líknardráps á Íslandi?

Ég hef áður bent á að frá sjónarhóli lækna er ekki nauðsynlegt að lögleiða líknardráp þar sem í langflestum tilfellum er hægt að veita fullnægjandi líknarmedferð.³ Í þeim fáu undantekningartilfellum sem líknardráp er siðferðilega réttlæt看legt, eins og lýst er í dæmi um mann sem er fastur

í brennandi farartæki,¹² getur dómari fellt niður sekt samkvæmt almennum hegningarlögum.⁴ Lögleiðing líknardráps væri því út frá sjálfræðissjónarmiðum einstaklinga. Lögfræðingar eru almennt á móti því að leyfa líknardráp í einhverri mynd þar sem það er andstætt þeirri meginreglu refsiréttarins að refsivert er að drepa annan mann, samanber 211 gr. almennra hegningarlaga.¹³ Beint líknardráp er manndráp hvernig sem á það er litið, og kæmi því vart til greina að lögleiða það. Einnig hefur verið bent á að sé líknardráp leyft, geti það haft í för með sér ákveðinn þrýsting á sjúklinga að óska eftir líknardrápi vegna byrði á aðstandendur og þjóðfélagið.¹² Aðstoð við sjálfsvíg er hins vegar ekki beint manndráp eins manns á öðrum, en er í dag refsivert skv. 213 gr. almennra hegningarlaga.¹³ Læknastéttin er almennt andvíg því að taka þátt í líknardrápi, þar sem það er andstætt grundvallarsjónarmiði læknastéttarinnar, það er að bæta heilsu sjúklings sinna, og á rætur sínar í siðareglum Hippokratesar. Alþjóðasamtök lækna hafa enn fremur endurtekið lýst sig andsnúin líknardrápi.¹⁴ Ætti að leyfa aðstoð við sjálfsvíg þyrfti sú aðstoð að vera skilyrðum bundin við dauðvona sjúklings, líkt og í Hollandi og Bandaríkjunum. Ekki yrði hjá því komist að lækni staðfesti að svo sé. Einnig yrði það hlutverk lækna að meta sjúklinginn með tilliti til þess hvort ósk um aðstoð við sjálfsvíg væri upplýst, ígrunduð og ekki væri til staðar geðsjúkdómur sem truflaði dómgreind hans eða ákvörðunin tekin undir áhrifum lyfja. Einnig þyrfti lækni að ræða við hann um þær auknu þjáningar sem sjálfsvíg gæti valdið ástvinum hans og möguleika á fullnægjandi líknarmedferð sem val-

kost. Framkvæmdin á líknardrápi ætti þá líkt og í Sviss að fara fram utan heilbrigðisstofnana, á sjálfseignastofnun sem væri í umsjá áhugamanna um aðstoð við sjálfsvíg. Annað myndi valda óöryggi og vantrausti á heilbrigðiskerfið vegna ótta við líknarmorð. Slík sjónarmið komu fram á fundi Siðmenntar í febrúar 2015.¹⁵ Þó svo að lækna kæmu ekki að sjálfri framkvæmdinni þyrfti lækni að ávísu eitri því sem sjúklingurinn yrði sjálfur að innbyrða. Yrði aðstoð við sjálfsvíg lögleidd, væri því ekki hjá því komist að lækna kæmu að því á einhvern hátt.

Heimildir

1. Skýrslu Siðmenntar má finna á heimasíðu félagsins, sidmennt.is
2. Árnason V. Siðfræði lífs og dauða, 2. útg. Háskóli Íslands, Siðfræðistofnun og Háskólaútgáfan 2003: 267-310.
3. Einarsson B. Að taka ákvörðun um líknarmedferð. Læknablaðið 2015; 101: 380-1.
4. Thormundsson J. Líknardráp. Úlfjótur 1976; 29: 135-170.
5. government.nl/opics/euthanasia - janúar 2016.
6. En.wikipedia.org/wiki/Euthanasia_in_the_United_States - janúar 2016.
7. En.wikipedia.org/wiki/Euthanasia_ub_Switzerland - janúar 2016.
8. Guðmundsdóttir A. Hvernig deyja lækna? Læknablaðið 2015; 101: 43.
9. Murray K. How doctors die. J Miss State Med Assoc 2013; 54: 67-9.
10. Bjarnason O. Euthanasia frá sjónarhóli læknis. Úlfjótur 1976; 29: 177.
11. Snijewind MC, var Tol DG, Onwuteaka-Philipsen BD, Willems DL. Complexities in euthanasia or physician-assisted suicide as perceived by dutch physicians and patients' relatives. J Pain Symptom Manage 2014; 48: 1125-33.
12. Gylfason Th. Líknardráp. Réttlæti og ranglæti, Heimskringla, Háskólaforlag Máls og menningar, Reykjavík 1998: 138-44.
13. Almenn hegningarlög, 1940, nr.19 með síðari breytingum.
14. Alþjóðasamtök lækna (WMA), Declaration of Geneva 1948, Decl. of Helsinki 1964, Decl. of Sidney 1968 og Decl. of Oslo 1970.
15. Fundur Siðmenntar um líknardauða 29.01.2015 á Hótel Sögu.